

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA AXLOQIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISH TIZIMI*Mamatova Aziza Maxmatdjonovna**Chirchiq davlat pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi*

Annotasiya. Maqolada boshlang'ich sinfo'quvchilarida axloqiy fazilatlarni shakllantirish mazmuni, uning nazariy xususiyatlari va axloqiy fazilatlarni shakllantirish tizimlari bo'yicha ma'lumotlar taqdim qilingan. Ahloqiy fazilatlarni shakllantirishda Tarbiya o'quv fanining imkoniyatlari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: axloq, fazilat, o'quvchi, boshlang'ich ta'lim, shakllantirish, tizim, bilim, ko'nikma, illarlar, tabiiy ahloqiy layoqatlar, samaradorlik, innovasion yondashuvlar, ahloqiy qoidalar, hamkorlik

СИСТЕМА ФОРМИРОВАНИЯ НРАВСТВЕННЫХ ХАРАКТЕРИСТИК У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ*Маматова Азиза Махматджоновна**Независимый научный сотрудник Чирчикского государственного педагогического университета*

Аннотация. В статье представлены сведения о содержании формирования нравственных качеств учащихся начальной школы, его теоретических особенностях и системах формирования нравственных качеств. Упоминаются возможности педагогической науки в формировании нравственных качеств.

Ключевые слова: нравственность, добродетель, учащийся, начальное образование, формирование, система, знания, умения, пороки, природные нравственные способности, эффективность, инновационные подходы, этические правила, сотрудничество.

THE SYSTEM OF FORMING MORAL CHARACTERS IN PRIMARY CLASS STUDENTS*Mamatova Aziza Makhmatdjonovna**Independent researcher of Chirchik State Pedagogical University*

Abstract. The article presents information on the content of the formation of moral qualities in elementary school students, its theoretical features and systems of formation of moral qualities. The possibilities of educational science in the formation of moral qualities are mentioned.

Key words: morality, virtue, student, primary education, formation, system, knowledge, skills, vices, natural moral abilities, efficiency, innovative approaches, ethical rules, cooperation

Kirish. "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi" da 2022-2026 yillarda sifatli ta'lim ko'rsatkichlariga va ta'lim oluvchilarning hozirgi zamon talablari asosida tarbiyalanishiga erishish vazifalari qo'yilgan [1]. Mazkur vazifalarni ijrosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining axloqiy fazilatlarini shakllantirish ham muhim o'rin tutadi. Bu o'rinda ana shu masalaning tizimi tahliliga e'tiboringizni tortamiz.

Adabiyotlar tahlili. O'quvchi-eshlarning axloqiy sifatlarini rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik va falsafiy jihatlari A.Begmatov, M.Qaxxarova, A.Magzumov, J.Yo'ldoshev, F.Rahmatova, R.Djurayev, B.Djurayeva, N.Jumayeva, Z.Izmailova, U.Mahkamov, M.Inomova, O.Musurmonova, B.Raximov, M.Haydarov, M.Davletshin, O.Hasanboyev, K.Hoshimov, M.Quronov, R.Mahmudovlarning ilmiy izlanishlarida tadqiq etilgan.

Muhokama va natijalar. Bolalarga axloq va ma'naviyat asoslarini o'rgatish maktabgacha ta'limdan boshlanadi. Lekin faqatgina maktabda, bolalarning axloqiy qoidalariga rioya qilishi doimiy nazorat qilinadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'qituvchilar, kattalar bilan o'zaro munosabatda bo'lganda, darsda va tanaffusda o'rtoqlari bilan muloqot qilganda, ko'chada, jamoat joylarida bo'lganlarida o'zlarini qanday tutishlari, xulq-atvor qoidalari va me'rlari bilan tanishtiriladi. Yetti-sakkiz eshli bolalar bu qoida va me'rlarning mazmuni aniq tushunish va ularni har kuni bajarishga psixologik tayërlangan bo'ladi.

1. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy fazilatlarni shakllantirishning nazariy xususiyatlari. Axloqiy fazilatlar – bu shaxsning o'zi mansub bo'lgan xalq qadriyatlarini va umuminsoniy qadriyatlar asosida axloqiy sifatlar, axloqiy ong va axloqiy ko'nikmani o'zlashtirish majmuidir [2]. Shu jihatdan boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy fazilatlarni shakllantirish mazmuni quyidagilar bilan belgilanadi:

a) vatanparvarlik, o'zgalarni hurmat qilish, o'z manfaatlarini umummanfaatlariga uyg'unlashtirish, xalqparvarlik, insonparvarlik kabi axloqiy sifatlarini boshlang'ich sinf o'quvchilarida shakllantirish;

b) boshlang'ich sinf o'quvchilarida yaxshilik, ezigulik va ruhiy ko'tarinkilik g'oyalari asosida axloqiy ongni tarkib toptirish;

v) faollik, jamoaparvarlik va tashabbuskorlik g'oyalari asosan boshlang'ich sinf o'quvchilarida amaliy axloqiy ko'nikmalarni rivojlantirish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy fazilatlarni shakllantirishning bunday mazmunini belgilashda ularning oila va maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olgan ko'nikmalarini rivojlantirishga asoslaniladi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarida axloqiy fazilatlarni shakllantirishda "Tarbiya" o'quv fanini o'qitish omilidan foydalanish muhim masalalardan biridir [3]. Buning uchun mazkur o'quv fanining quyidagi imkoniyatlariga tayanish kutilgan samarani beradi:

a) mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilarning axloqiy fazilatlarini ilmiy shakllantirish;

b) ushbu fan bo'yicha tashkil qilingan to'garaklar vositasida o'quvchilarni axloqiy fazilatlarga rioya qilishga o'rgatish;

v) mazkur o'quv fanining o'quv materiallari asosida o'quvchilarida axloqiylikni tarkib toptirish.

Mamlakatimizda yangi fan hisoblangan ushbu predmet vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy fazilatlarni shakllantirish ishi nazariy jihatdan amalga oshiriladi [4]. Shu sababli bu borada ushbu o'quv fanining o'qituvchilari va bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari ana shu masalalar bo'yicha aniq malakaga ega bo'lishi taqozo etiladi.

2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy fazilatlarni shakllantirish tizimlari. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy fazilatlarni shakllantirishda aniq tizimlarga asoslanish muhimdir. Shu sababli bu masalada bizning yondashuvimizga ko'ra quyidagilar muhim o'rin tutadi:

a) boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy fazilatlarni shakllantirishning amaliy tizimi;

b) boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy fazilatlarni shakllantirishning innovatsion tizimi;

v) boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy fazilatlarning shakllanganlik darajasini baholash tizimi.

"Tarbiya" o'quv fani vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarining axloqiy fazilatlarini amaliy jihatdan shakllantirish tizimi muhim o'rin tutadi. Buning uchun o'quvchilardagi mavjud tabiiy axloqiy layoqatlarni rivojlantirish, ularni axloq qoidalariga rioya qilishga o'rgatish va o'quvchilarni jamoaparvar shaxs sifatida voyaga yetkazish asoslariga tayanish maqsadga muvofiq bo'ladi [5]. Bunday yondashuv o'ziga xos amaliy tizimni beradi va bunda asosiy e'tibor o'quvchi hamda o'qituvchi hamkorligiga qaratilishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Mazkur fan vositasida boshlang'ich sinf o'qituvchilarida axloqiy fazilatlarni shakllantirishning innovatsion tizimiga ham tayanish muhim ahamiyatga ega. Bunday innovatsion tizim tarkibini o'quvchilarni axloqiy tashabbuskorlikka o'rgatish, muhim yoki sharoit taqozosi bilan yo'l qo'ygan xatolarini tan olishga ko'niktirish, illatlardan xoli bo'lish va jamoaparvarlik odoblariga rioya qilishga o'rgatish tashkil qiladi [6]. Chunki jamiyatimizning hozirgi innovatsion rivojlanish sharoitida shaxsning jamiyat ehtiyojlariga mos voyaga yetishi aynan boshlang'ich ta'limdan boshlanishini eslatib o'tish joiz. Bu ish oila va maktabgacha ta'lim tashkilotlarida boshlangan ishning ilmiy davomi hisoblanadi.

Boshlang'ich ta'limning "Tarbiya" o'quv fani o'qituvchisi boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy fazilatlarning shakllanganlik darajasini o'rganib borish tizimi ham dolzarb omillardan biridir. Unga ko'ra, o'qituvchi individual tarzda har bir o'quvchining axloqiy fazilatlarini o'rganadi, uni tahlil qiladi va oldingan ma'lumotlar asosida o'quvchilarida axloqiy fazilatlarning shakllanganlik darajasini baholaydi. Bunday baholash tizimi sinflar kesimi va o'quvchilarning individual ko'rsatkichlari asosida amalga oshiriladi [7]. Natijada boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy fazilatlarni kutilgan darajada shakllantirish

imkoniyatlariga ega bo'linadi.

3. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy fazilatlarini shakllantirish tizimining samaradorligi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy fazilatlarini shakllantirishning nazariy omillari va tizimlariga asosan amalga oshirilgan ishlarining sinf rahbarlari va "Tarbiya" fani o'qituvchilari tomonidan samaradorligi o'rganib borilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Buning uchun quyidagilarga asoslanish kutilgan samarani beradi:

- a) o'quvchilarda asosiy axloqiy fazilatlarining shakllanganlik darajasini o'rganish;
- b) o'quvchilarning axloqiy fazilatlariga rioya qilish jarayonini o'rganish;
- v) o'quvchilarda axloqiy fazilatlar va illatlarning nisbatini aniqlash.

Bunday yondashuv boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy fazilatlarini shakllantirish tizimining samaradorligi bo'yicha aniq ma'lumotlarni beradi. Chunki boshlang'ich sinf o'quvchilarida asosiy axloqiy fazilatlarini shakllantirish darajasini o'rganish bilan ularning har qanday muhit yoki sharoitda axloqiylikka rioya qilishi to'g'risida aniq ma'lumotga ega bo'linib, mazkur masala baholanadi. Agar baholash natijalari o'quvchilarda axloqiy fazilatlarining shakllanganligi salbiy ko'rsatkichlarni bersa, eng avvalo "Tarbiya" o'quv fanini o'qitish jarayonini kuchaytirish amalga oshiriladi. Buning natijasida boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy fazilatlarini shakllantirish jarayoni kuchayadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining axloqiy fazilatlariga rioya qilish jarayonini o'rganish ham bu boradagi samaradorlik ko'rsatkichlarini aniqlashning muhim asoslaridan biridir [8]. Buning uchun o'quvchilarning mashg'ulotlar, tadbirlar va o'zaro munosabatlarda axloqiy fazilatlariga rioya qilish jarayoni kuzatiladi, olingan ma'lumotlar asosida tahlil amalga oshiriladi. Bordi-yu taxlillar natijasi o'quvchilarning axloqiy fazilatlariga rioya qilishi ko'rsatkichlari salbiy bo'lsa, "Tarbiya" o'quv fani o'qituvchisi va sinf rahbarlari o'quvchilarning axloqiy fazilatlariga rioya qilishi bo'yicha tarbiyaviy tadbirlarni amalga oshirishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Bizning yondashuvimizga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy fazilatlarini shakllantirish tizimining samaradorlik ko'rsatkichlarini aniqlashda ulardagi axloqiy fazilatlar va illatlarning nisbatini o'rganish muhim ahamiyatga ega. Chunki axloqiy fazilatlarini shakllangan o'quvchilar foizi ko'pchilikni tashkil etsa, boshlang'ich ta'limning eng muhim vazifasi amalga oshirilgan bo'ladi. Ayni paytda, bu ko'rsatkich salbiy foizni bersa "Tarbiya" o'quv fanini innovation yondashuvlar asosida o'qitish va tarbiyaviy tadbirlarni kuchaytirish taqozo etiladi. Bunday yondashuv natijasida samaradorlikning eng muhim ko'rsatkichi aniqlanadi.

E'tibor berilsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy fazilatlarini shakllantirishning nazariy xususiyatlari, tizimlari va samaradorlik ko'rsatkichlarini o'rganish muhim ahamiyatga egadir. Buning uchun "Tarbiya" o'quv fanini asos sifatida olish maqsadga muvofiq bo'ladi. Chunki mazkur o'quv fani axloqiy fazilatlar bo'yicha nazariy, metodik va amaliy masalalarni o'zida uyg'un mujassam etgan. Ayni paytda, mazkur fan o'qituvchilarining faolligiga tayanish muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlab o'tish joiz.

Xulosa. Shunday qilib boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy fazilatlarini shakllantirishning tizimi muammosini maxsus tadqiq etish va bu borada nazariy-metodik shakllarni ishlab chiqish dolzarb bo'lib turibdi. Chunki bozor iqtisodiyoti va innovation jamiyat sharoitida o'quvchilarning axloqiy fazilatlarini shakllantirish ishi ilmiy va pedagogik jihatdan aynan boshlang'ich ta'lim jarayonida boshlanadi. O'quvchilar boshlang'ich ta'lim jarayonida o'zlashtirgan axloqiy fazilatlarini keyingi ta'lim turlarida ko'nikmaga aylantirish jarayonida bo'ladi. Shu sababli biz mazkur masalani keng ko'lamli tadqiq etishni boshlang'ich ta'limni rivojlantirishning muhim omillaridan biri sifatida qabul qilamiz.

ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent, 2022
2. Ma'naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug'ati. Mas'ul muharrir Q.Nazarov. – Toshkent, 2009
3. Jabborova O., Umarova Z. Boshlang'ich ta'limda "Tarbiya" fani o'qitish metodikasi. – Toshkent, 2022
4. Mardonov Sh., Zokirova U. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent, 2021
5. Jabborova O., Umarova Z. Boshlang'ich ta'lim diagnostikasi. – Toshkent, 2023
6. Jumanova F., Avazova S., Jabborova G., Xusnetdinov U. Umumiy pedagogika asoslari. – Toshkent, 2020
7. Xodjayev B.X. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2017